

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Базиленко Катерини Павлівни

**«Психологічні складові соціальної акомодатії вимушених переселенців»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05
Соціальні та поведінкові науки зі спеціальності 053 Психологія**

Актуальність теми дисертації, зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження «Психологічні складові соціальної акомодатії вимушених переселенців» обумовлена як загальними соціальними викликами сучасності, так і специфічними реаліями, з якими стикається українське суспільство в умовах збройної агресії російської федерації. Масштабні переміщення населення, викликані війною, призводять до істотних змін у соціальній структурі громад, а також породжують широкий спектр психологічних проблем для самих переселенців, пов'язаних із необхідністю інтеграції в нові соціальні умови.

Дослідження соціальної акомодатії вимушених переселенців дозволяє не лише поглибити наукове розуміння адаптаційних процесів у кризових ситуаціях, але й створити підґрунтя для розробки ефективних психокорекційних та соціально-психологічних програм, спрямованих на полегшення інтеграції переселенців у приймаючі громади. Підвищення якості такого супроводу є важливим чинником забезпечення соціальної стабільності, згуртованості суспільства та гармонізації міжособистісних взаємодій в умовах військового та повоєнного часу. Таким чином, наукова проблема, яка досліджується у дисертаційній роботі, відповідає актуальним потребам науки, практики й запитам сучасного українського суспільства.

Важливим є те, що представлене дисертаційне дослідження виконане в межах наукових розробок комплексної науково-дослідної теми кафедри соціальної психології «Гене́за та соціально-психологічні детермінанти

психологічного благополуччя особистості» (РК №332 зареєстрована в УкрІНТЕІ, № держреєстрації 0123U101274).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх вірогідність. Структура дисертаційної роботи Базиленко К.П. характеризується логічністю та послідовністю, обумовлена завданнями та підпорядкована меті дослідження. Мета дослідження, яку окреслила дисертантка, повною мірою відображає сутність роботи та полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні особливостей психологічних складових соціальної акомодатії вимушених переселенців.

Обґрунтованість наукових положень та висновків, викладених у дисертації Базиленко К.П., підтверджується тим, що теоретико-методологічні позиції дослідження подано аргументовано і коректно. Чітко визначено об'єкт, предмет, мету дослідження та науково-практичні завдання, які потрібно виконати для її досягнення. Методи дослідження, обрані авторкою, адекватні поставленим завданням та надають можливість їх системного вирішення. Надійність і вірогідність результатів дослідження цілком забезпечена методологічною обґрунтованістю вихідних положень, критичним аналізом стану досліджуваної проблеми, використанням авторкою широкої джерельної бази та комплексу взаємопов'язаних методів наукового пізнання, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісних та якісних методів аналізу даних дослідження.

Теоретична і практична значущість результатів дослідження полягає у формуванні нового підходу до процесу пристосування вимушених переселенців до нових умов проживання через активізацію акомодатійного потенціалу; розгляді соціальної акомодатії як процесу активного пристосування вимушених переселенців до нових соціально-культурних та економічних реалій у громадах, де вони опинилися через військові дії з одночасним активним входженням в соціально-культурне життя приймаючої громади. Крім того, в межах проведеного дисертаційного дослідження створено структурну модель соціальної акомодатії вимушених переселенців, яка складається з когнітивного,

індивідуально-особистісного та поведінкового компонентів.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає у напрацюванні ефективних психологічних підходів до супроводу процесу соціальної акомодатії вимушених переселенців. Отримані результати можуть стати основою для впровадження цілеспрямованих заходів психологічної підтримки у практиці фахівців з психологічної допомоги, соціальних працівників і волонтерських служб, які працюють із зазначеною категорією населення. Запропоновані рекомендації сприяють зменшенню емоційного напруження, подоланню тривожності та формуванню конструктивних стратегій соціальної взаємодії, що в кінцевому результаті полегшує процес інтеграції переселенців у нові соціальні умови.

Безсумнівною вважаємо наукову новизну отриманих у дослідженні результатів, яка полягає у тому, що авторкою розкрито особливості особистості вимушених переселенців, психологічні наслідки внутрішнього переміщення та значення соціальної акомодатії в процесі адаптації до нових умов проживання; визначено соціальну акомодатію як процес пристосування до нових соціальних, культурних та економічних реалій у громадах, де вони опинилися через війну в Україні з одночасним активним входженням в соціально-культурне життя приймаючої громади; створено структурну модель соціальної акомодатії вимушених переселенців (когнітивний, індивідуально-особистісний та поведінковий компоненти); виділено два основні типи поведінки вимушених переселенців: пасивно-підкорюваний та провокуючий; виявлено та емпірично підтверджено психологічний зміст кожного структурного компоненту соціальної акомодатії вимушених переселенців (когнітивний (самоприйняття, прийняття інших людей, емоційний комфорт, інтернальність, прагнення до домінування та як позитивні), індивідуально-особистісний (мотиваційно-ціннісна сфера, особливості особистості та її акцентуйовані риси, сила нервової системи) та поведінковий (орієнтація на пошукову активність оптимістичне/песимістичне ставлення до власних успіхів і невдач, альтруїстична/егоїстична регуляція поведінки)); створено: авторську анкету

змісту та подібності уявлень про оточуючих людей серед дорослих переселенців та їхніх дітей; авторську методику «Ситуації» для оцінки орієнтації особистості на пошукову активність та проєктивні есе на теми «Сьогодення — Минуле — Майбутнє» та «Я, Ми, Вони»; укладено психологічні портрети вимушених переселенців залежно від вираженості структурних компонентів їхньої соціальної акомодатії.

Апробація результатів дисертації. Слід зазначити, що результати проведеного дослідження, які викладені у дисертації, оприлюднено на науково-практичних конференціях різного рівня. Основні положення й висновки дисертаційної роботи висвітлено у 8 публікаціях повністю відображені основні результати дисертації, з яких з яких 4 статті у наукових фахових виданнях із психології (з них 3 статті — у наукових фахових виданнях з психології, включених до переліку, затверджених МОН України, 1 стаття у міжнародному періодичному виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз даних), 4 публікацій у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Оцінка змісту дисертації, її завершення в цілому. Дисертаційну роботу викладено на 208 сторінках. Робота належно структурована і складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків та змістовних додатків. Дослідження побудоване на достатній джерельній базі, що складає 163 найменування (з них — 35 джерел іноземними мовами). Науковий зміст, термінологія та стиль викладення результатів дослідження відповідає встановленим державним стандартам та вимогам.

Дисертаційна робота Базиленко К.П. відзначається чіткістю і логічністю її виконання, як на етапі обґрунтування наукового апарату дослідження (визначенні актуальності теми, об'єкта, предмета, мети і завдань дослідження, презентації його методологічної бази і методів), так і при викладенні розділів дисертації та її висновків.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його об'єкт і предмет, поставлено мету, викладено завдання та теоретико-методологічні основи, визначено наукову новизну, теоретичне і практичне

значення роботи, наведено дані про апробацію отриманих результатів, а також впровадження їх у практику.

У контексті підготовки дисертації були поставлені і реалізовані завдання щодо аналізу теоретичних підходів проблеми соціальної акомодатії як сучасне розуміння процесу адаптації та особистості вимушених переселенців; виділення та дослідження когнітивного компоненту у психологічній структурі соціальної акомодатії вимушених переселенців; виділення та дослідження індивідуально-особистісного компоненту у психологічній структурі соціальної акомодатії вимушених переселенців; виділення та дослідження поведінкового компоненту у психологічній структурі соціальної акомодатії вимушених переселенців; укладання психологічного портрету вимушених переселенців з урахуванням соціально-акомодатійних особливостей та надання рекомендацій.

Реалізація зазначених завдань повною мірою описана в трьох розділах дисертації.

У першому розділі «Теоретико-методологічне підґрунтя вивчення психологічних складових соціальної акомодатії вимушених переселенців» представлено стан вивчення проблеми соціальної акомодатії. Авторкою доведено, що адаптація є фундаментальним механізмом, що забезпечує здатність людини пристосовуватися до змінних умов середовища, зокрема у складних життєвих обставинах. Особливе значення набуває вивчення психологічних складових адаптації в умовах вимушеної міграції, де важливим є досягнення балансу між акомодатією та асиміляцією для успішної інтеграції у нові соціальні умови. Дослідження соціальної акомодатії враховує когнітивний, емоційно-особистісний і поведінковий компоненти, які визначають успішність інтеграції у нове середовище. Теоретико-методологічну основу вивчення цієї проблематики складають системно-структурний, холістичний та гуманістичний підходи, що дозволяють глибше розкрити дисертантці психологічні механізми адаптації переселенців і сформулювати практичні рекомендації для їх підтримки.

У другому розділі «Методична база та методи дослідження психологічних складових соціальної акомодатії вимушених переселенців» описано вибірку,

програму та розкрито методологічну основу емпіричного дослідження психологічних складових соціальної акомодатії вимушених переселенців. Дисертантка переконливо обґрунтовує усі складові методологічного та методичного апарату. Обрані методи дослідження є цілком адекватними змісту роботи.

Третій розділ дисертації «Емпіричне дослідження психологічних складових соціальної акомодатії вимушених переселенців» присвячений висвітленню змісту емпіричного дослідження, аналізу кількісних і якісних результатів статистичної обробки даних й їх інтерпретації. У ході емпіричного дослідження було встановлено, що соціальна акомодатія вимушених переселенців є складним багаторівневим психологічним феноменом, структурно організованим навколо когнітивного, індивідуально-особистісного та поведінкового компонентів. З'ясовано, що когнітивний компонент соціальної акомодатії визначається рівнем сформованості адаптаційних уявлень, стереотипів і очікувань, які безпосередньо впливають на ставлення до нових соціальних умов та взаємодії з ними. Особистісно-емоційний аспект соціальної акомодатії розкрито через особливості мотиваційно-ціннісної сфери, акцентуації характеру, типологічні риси та рівень психологічної стійкості. Встановлено, що високий рівень психологічної стійкості сприяє активному пошуку шляхів адаптації, відповідальному ставленню до життєвих обставин та готовності до конструктивної взаємодії у новому соціумі. Дослідження поведінкового компонента соціальної акомодатії засвідчило, що вибір копінг-стратегій переселенцями обумовлюється особистісними характеристиками та рівнем емоційної зрілості. Особи з високим рівнем акомодатії демонструють гнучкість у поведінці, готовність до конструктивного вирішення проблем, збереження соціальних контактів і орієнтацію на активну взаємодію з оточенням. Узагальнений психологічний портрет вимушених переселенців свідчить про значну роль внутрішніх ресурсів особистості, зокрема — мотивації, ціннісних установок, саморегуляції та адаптивних копінг-стратегій, що забезпечують більш успішну соціальну акомодатію.

Розроблені на основі дослідження методичні рекомендації мають прикладне значення для організації психологічної допомоги, зокрема – у розробці програм групової роботи, спрямованих на розвиток адаптаційного потенціалу, соціальних навичок і зниження психологічної вразливості вимушених переселенців.

Логічним завершенням дисертаційного дослідження є обґрунтовані висновки, що відповідають поставленим завданням та меті дослідження і роблять внесок у розробку теорії та практики психологічної науки.

Дисертаційна робота Базиленко К.П. є результатом самостійних досліджень здобувачки і не містить ознак порушення норм академічної доброчесності.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації. Загалом дисертаційне дослідження виконано на високому науково-теоретичному рівні. Водночас, оскільки окремі його положення є дискусійними, слід зробити певні уточнення та рекомендації.

1. У першому розділі дисертаційного дослідження авторка згадує про лінгвокультурну акомодацию. Проте не зрозуміло, до якого зі структурних компонентів соціальної акомодации, запропонованих дисертанткою, може бути віднесена лінгвокультурна акомодация.

2. Не дивлячись на обґрунтоване подання актуальності використання поняття «соціальна акомодация» бажано уточнити її тотожність з поняттям «Прогресивна адаптация».

3. У підрозділі 3.1. авторка емпірично досліджує особливості адаптивності вимушених переселенців. Чи може така позиція означати, що адаптация є структурним компонентом соціальної акомодации?

4. На основі проведеного дослідження дисертантка виділила два типи вимушених переселенців: пасивно-підкорюваний та провокуючий. Чи можна стверджувати, що у представників пасивно-підкорюваного типу виникають об'єктивні проблеми з соціально-психологічною акомодацией як процесом та результатом пристосування до нових умов проживання?

Проте, висловлені зауваження та пропозиції не впливають на загальну високу оцінку дисертацій, яка є зразком ретельного, змістового і ґрунтовно проведеного дослідження. Зроблені у роботі висновки становлять вагому наукову новизну і теоретичну цінність. Слід наголосити на самостійності дослідження, авторському формулюванні теоретичних засад роботи, оригінальності та винахідливості у розробленні поставлених завдань.

Загальний висновок та оцінка дисертації. Дисертаційна робота Базиленко Катерини Павлівни «Психологічні складові соціальної акомодатії вимушених переселенців» є завершеною науковою працею. За актуальністю, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням отриманих результатів, обґрунтованістю наукових висновків, їх достовірністю, якістю оформлення відповідає вимогам нормативних актів щодо дисертацій, зокрема, «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року № 44 зі змінами внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 року та №502 від 19.05.2023 року, а її автор, Базиленко Катерина Павлівна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,
завідувачка кафедри практичної
психології та соціальної роботи
Східноукраїнського національного
університету ім. В. Даля МОН України

Підпис Наталії ЗАВАЦЬКОЇ засвідчую.

Начальник відділу кадрів

